

Katolska kyrkan i modern tid

I den nya ekumenikens tecken vill många söka sig tillbaka till de ursprungliga kyrkorna, främst den romersk katolska och den ortodoxa. Ulf Ekman går före till den katolska och Peter Halldorf till den ortodoxa. Låt oss därför se på den katolska kyrkan. Hur skulle det bli om vi skulle följa Ulf till Vatikanen?

När vi funderar över detta skall vi påminna oss att påvarna under det så kallade Första Vatikankonciliet (Vat 1) år 1870 med 433 röster mot 2 förklarades vara ofelbara när de i frågor som rör dogmatik och moral yttrar sig *ex cathedra* (i praktiken betyder detta uttryck bara "å tjänstens vägnar"). En viktig kanal för sådana yttranden är de skrifter – "encyklikor" – som påvar ger ut då och då. Många hoppades exempelvis att den relativt liberale påven Paul VI skulle godkänna det bruk av preventivmedel som många katoliker rimligen använder trots kyrkans påbud. I stället gav han år 1968 ut encyklikan "*Humanae vitae*" där människolivets helighet betonas och preventivmedel därför avfärdas. Den frågan blev nu bunden för lång tid framåt tack vare ofelbarhetsdogmen.

Dogmen om ofelbarhet var en del av den dåtida kyrkans kamp mot modernismen. Påvarna ville kunna säga vad som skulle gälla för goda katoliker även om den sekulariserade omvärlden sa något helt annat. Ofelbarheten sades bero på Kristi trofasthet mot sin kyrka och ansågs därför inte ha med påvens personliga egenskaper att göra. Därmed kunde i praktiken allt som sagts eller skrivits av alla påvar i alla tider bli juridiskt och moraliskt bindande.

Eugenio Pacelli

Vi ska i detta avsnitt följa den man som strax före Andra Världskrigets början kröntes till påve – Eugenio Pacelli. Vid kröningen i mars 1939 var han 63 år och han tog sig namnet Pius XII. I likhet med nästan alla sina föregångare tjänstgjorde han fram till sin död (år 1958). Pacelli hade aldrig tjänstgjort som församlingspräst utan hade gjort en karriär inom Vatikanen först som jurist, sedan som nuntie (ungefär lika med kyrklig diplomat) i Tyskland och som Vatikanens utrikesminister. Under sin tid som jurist bidrog han till en lagsamling som förelåg i färdigt skick i maj 1917. Tanken med denna var att man skulle kunna ingå "konkordat" med olika regeringar så att katolska kyrkan i dessa länder skulle leva under ett påvligt beskydd och i lydnad mot Vatikanen. Den första nation som ingick ett sådant konkordat var Serbien, en stat som dominerades av den ortodoxa kyrkan. Avtalets slöts den 24 juni 1914, fyra dagar före de ödesdigra skotten i Sarajevo, vilka tände Första världskriget.

År 1999 utkom boken "Hitler's Pope". Med god argumentering visade författaren John Cornwell att Pacelli för det första tvingade det tyska, katolska

Zentrumpartiet att *hjälpa* Hitler att övergå från att vara *vald* Rikskansler (som alltså gick att avsätta) till att bli *enväldig* Führer i Tyskland. Den förvandlingen krävde 2/3 majoritet i riksdagen och nazisterna hade inte ens 50%. Men av de från början mycket motvilliga katolikerna fick Hitler det stöd han behövde just tack vare Pacelli. Denne var då Vatikanens utrikesminister och han hoppades att på det viset få Hitler att skriva på ett konkordat som han trodde skulle skydda kyrkan i Tyskland under det krig som många förstod skulle komma. Hitler skrev på och gjorde sedan som han ville. Var han diktator så var han. Pacellis roll betonas starkt av Cornwell. Zentrumpartiets ledare hade gång på gång varit i Vatikanen under den mycket turbulenta vårvintern 1933 i Tyskland, där han hellre hade behövt uppehålla sig. Pacelli skulle till varje pris ha sitt konkordat. När förhandlingarna började i Berlin visade det sig snart att Hitler var mycket mer slipad än hans katolska motpart. När Hitler ockuperade Polen struntade han blankt i konkordatet som han sa bara skulle gälla i Tyskland. I praktiken gällde det så lagom ens där.

Ustasha

1990-talets krig i det forna Jugoslavien hade ett allvarligt och blodigt förspel. När Hitler hade intagit hela Balkan kort före 1941 års angrepp på Sovjet blev det katolska Kroatien en tysk satellitstat. Diktatorn, som länge hade varit ledare för ett fascistiskt parti, hette Ante Pavelic. Han var en lika hängiven katolik som han var nazist. Som bekant förde Serbien krig i början av 90-talet bl a mot Kroatien. Detta krig var delvis en hämnd för den kroatiska Ustasha-rörelsens folkmord på ortodoxt kristna serber samt på judar, romer och muslimer under perioden juni 1941 till våren 1945. Man räknar med att minst 450 000 människor avlivades eller torterades till döds. Många accepterade i stället ett tvångsdop till katolsk tro. Den katolske ärkebiskopen Stepinac protesterade så gott han kunde mot övergreppen men han förmedlade likväl en kontakt mellan Pavelic och Pacelli som nu var påve och hette Pius XII. Två gånger under kriget tog påven emot Pavelic i audiens, första gången (1941) något tvekande, tycks det. Andra gången fanns det ingen okunnighet om folkmordet som Pavelic ledde. Stepinac hade nog hoppats att Pius skulle fått Pavelic på andra tankar men övertaget tycks snarast ha gått i motsatt riktning. Det är svårt att se någon annan orsak än att den kroatiska, katolska kyrkan växte till följd av tvångsdopen och att Pius hade en förhoppning om att Pavelic och Ustasha skulle vinna en förblivande seger över den jugoslaviska kommunismen. Så blev det dock inte. Tito och hans kommunister tog makten över hela Jugoslavien direkt efter krigets slut och den kroatiska självständigheten upphörde.

Då började dramats andra akt. Ärkebiskop Stepinac som protesterat dömdes 1946 av Tito till ett 16-årigt fängelsestraff. Pavelic och hans högsta Ustasha-vänner flydde i lagom tid för att inte behöva sona sina synder. Vart? Vatikanen tog emot dem och en präst som hette Krunoslav Draganovic skapade där ett

slags komunitet av katolska flyktingar just från Ustasha. Efter några år flydde de via den flyktväg som Vatikanen hade upprättat redan 1944 för tyska, nazistiska ledare som börjat förstå hur kriget skulle sluta. Dessa fick en ny identitet av Vatikanen med pass och ID-handlingar och båtbiljett till Argentina. Samma väg tog nu Ante Pavelic och hans kumpaner. Ingen av dem ställdes inför rätta. Det sägs dock att Pavelic 1957 blev skjuten i Spanien av jugoslaviska kommunister så att han dog av skadorna 1959. De som flydde tycks dock inte ha fått med sig (allt?) det guld som de hade plundrat sina offer på under folkmordet på Balkan. En hel del tycks ha stannat i Vatikanen som en sorts tack för hjälpen.

Händelserna på Balkan har utförligt och trovärdigt beskrivits av amerikanen Michael Phayer i boken "Pius XII the Holocaust and the Cold War" utgiven 2008. En mycket bra sammanfattning finns på Wikipedia ("Catholic clergy involvement with the Ustaše"). Läs gärna också om kyrkans flyktvägar för tyska, italienska och kroatiska krigsförbrytare, också detta i Wikipedia – "Ratlines (World War II aftermath)".

Sven Reichmann